

Міністерство освіти і науки України
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

**Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського**

Серія: Педагогіка і психологія

№ 51 • 2017 р.

Вінниця

Ministry of Education and Science of Ukraine
Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University

SCIENTIFIC ISSUES

OF

Vinnytsia state M.Kotsyubynskyi pedagogical university

Section: Pedagogics and Psychology

№ 51 • 2017

Vinnytsia

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія
№ 51 • 2017 р.

Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Вінницького державного педагогічного університету
імені Михайла Коцюбинського від 29 червня 2017 р. (протокол № 21)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

Шахов В. І. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, професор кафедри психології і соціальної роботи; доктор педагогічних наук, професор (відповідальний редактор).

Акімова О. В. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри педагогіки і професійної освіти; доктор педагогічних наук, професор (заст. відповід. редактора).

Бондар В. І. – Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, директор Інституту педагогіки і психології; доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України.

Брилін Б. А. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доктор педагогічних наук, професор кафедри ансамблевої гри та естрадного мистецтва.

Галузяк В. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, доцент кафедри педагогіки і професійної освіти; кандидат психологічних наук, доцент (відповідальний секретар).

Гуревич Р. С. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, директор Навчально-наукового інституту педагогіки, психології і підготовки фахівців вищої кваліфікації; доктор педагогічних наук, професор, дійсний член НАПН України.

Гусак П. М. – Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки, завідувач кафедри соціальної педагогіки та педагогіки вищої школи; доктор педагогічних наук, професор.

Карпенко З. С. – Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, завідувач кафедри педагогічної та вікової психології; доктор психологічних наук, професор.

Коломієць А. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, проректор з наукової роботи; доктор педагогічних наук, професор.

Мазур Пьотр – Вища Державна Професійна Школа м. Хелм, завідувач кафедри педагогіки, доктор габілітований, професор (Польща).

Ничкало Н. Г. – доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар відділення педагогіки і психології професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України.

Паламарчук О. М. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, завідувач кафедри психології і соціальної роботи; доктор психологічних наук, доцент.

Сова Йозеф – Старопольська школа вища в м. Кельце; доктор габілітований, професор (Польща).

Сухомлинська О. В. – доктор педагогічних наук, професор, академік-секретар відділення теорії та історії педагогіки Національної академії педагогічних наук України.

Тарасенко Г. С. – Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, професор кафедри дошкільної і початкової освіти; доктор педагогічних наук, професор.

Шандор Палфі – Дебреценський університет, Гойдубесерменське відділення, доктор педагогічних наук (Угорщина).

Шурек-Борута Аліна – Університет Шльонський у Катовіце, керівник закладу суспільної педагогіки та міжнародної освіти; доктор габілітований, професор (Польща).

Яворська-Вітковська Моніка – Куявсько-Поморська вища школа в Бидгощі, декан відділу наук суспільних і філологічних; доктор габілітований, професор (Польща).

Літературний редактор: В.В. Богатько, А.І. Марченко

Комп'ютерна верстка: Н.Р. Опушко

Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Педагогіка і психологія: 36. наук. праць. – Випуск 51 / Редкол.: В.І. Шахов (голова) та ін. – Вінниця: ТОВ «Нілан ЛТД», 2017. – 147 с.

У збірнику вміщені наукові статті з актуальних проблем сучасної педагогіки та психології, в яких розкриваються питання дидактики, теорії і методики виховання, професійної освіти, соціальної педагогіки, порівняльної педагогіки, історії педагогіки, педагогічної психології.

Свідоцтво про реєстрацію КВ № 8412 видане Міністерством юстиції України 06.02.2004 р.

Збірник є науковим фаховим виданням (затверджено постановою МОН України № 1222 від 07.10.2016 р.)

ББК 74.00+88.40+88.840

Н 34

SCIENTIFIC ISSUES

of Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University

Section: Pedagogics and Psychology

№ 51 • 2017

Recommended for publication by the decision of the Academic Council of
Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University
29 June 2017 (proceedings № 21)

EDITORIAL BOARD

Editor-in-chief: Prof. Dr. Volodymyr I. Shakhov, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Olha V. Akimova, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Volodymyr I. Bondar, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine)

Prof. Dr. Boris A. Brylin, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Executive secretary: As. Prof. Dr. Vasyl M. Haluziak, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Roman S. Hurevytch, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Petro M. Husak, Lesya Ukrainka Eastern European National University (Ukraine)

Prof. Dr. Zinoviya S. Karpenko, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University (Ukraine)

Prof. Dr. Alla M. Kolomiets, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Piotr Mazur, The State School of Higher Education in Chelm (Poland)

Prof. Dr. Nelya H. Nychkalo, National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Prof. Dr. Olha M. Palamarchuk, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Józef Sowa – Old Polish University, Kielce (Poland)

Prof. Dr. Olha V. Sukhomlynska, National Academy of Educational Sciences of Ukraine

Prof. Dr. Halyna S. Tarasenko, Vinnytsia State M.Kotsyubynskyi Pedagogical University (Ukraine)

Prof. Dr. Sándor Pálfi, University of Debrecen (Hungary)

Prof. Dr. Alina Szczurek-Boruta, University of Silesia, (Poland)

Prof. Dr. Monika Jaworska-Witkowska, Kujawy and Pomorze University of Bydgoszcz (Poland)

Text editors: Valentyna V. Bohatko, Alla.I. Martchenko

Technical editor: Nadiya R. Opushko

The Scientific Issues of Vinnytsia State M. Kotsyubynskyi Pedagogical University. Section: Pedagogics and Psychology. – Issue 51 / Editorial board: Volodymyr I. Shakhov (editor-in-chief) and others. – Vinnytsia: LLC «Nilan Ltd», 2017. – 147 p.

The volume contains scientific articles on relevant issues of modern pedagogy and psychology, which reveal questions of didactics, theory and methodology of education, vocational training, social pedagogy, comparative pedagogy, history of education, educational psychology.

Certificate of registration KB № 8412 issued by the Ministry of Jurisdiction of Ukraine 06.02.2004.

Edition is included in the list of scientific professional publications of Ukraine by the Ministry of Education and Science of Ukraine # 1222 of 07.10.2016.

ББК 74.00+88.40+88.840

Н 34

ISSN 2415-7872

© Authors, 2017

ЗМІСТ ДИДАКТИКА

Мельник К.О. ПРИНЦИПИ РЕАЛІЗАЦІ ІНДИВІДУАЛЬНОГО ПІДХОДУ В НАВЧАННІ.....	7
Поштарук Л. І. ІННОВАЦІЙНІ ФОРМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ НА ЗАНЯТТЯХ З БІОЛОГІЇ.....	11

ТЕОРІЯ ВИХОВАННЯ

Рябошапка О. В. СУТНІСТЬ ПОНЯТТЯ «ПОВАЖНЕ СТАВЛЕННЯ» В ПАРАДИГМІ МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ.....	15
Сагадіна О. Ю. КОНСУЛЬТАТИВНА ПРОФОРІЕНТАЦІЙНА РОБОТА З УЧНЯМИ СТАРШОЇ ШКОЛИ: СУЧАСНІ ПІДХОДИ.....	18
Скрипник Н. І. РОЛЬ МИСТЕЦТВА У ФОРМУВАННІ ДОБРОЗИЧЛИВИХ СТОСУНКІВ СТАРШИХ ДОШКІЛЬНИКІВ.....	23
Слободянюк І. О., Грошовенко О. П. РЕАЛІЗАЦІЯ ІДЕЙ ГУМАНІСТИЧНОЇ ПЕДАГОГІКИ В СУХОМЛІНСЬКОГО В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНО ДОЦІЛЬНОЇ ПОВЕДІНКИ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	27
Столяренко О. В., Столяренко О. В. ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМІВ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ЛЮДИНИ В МОРАЛЬНІЙ СВІДОМОСТІ ВИХОВАНЦЯ.....	30
Холковська І. Л. ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ АВТОРИТЕТУ КЛАСНОГО КЕРІВНИКА.....	35

ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Галузяк В. М. ХАРАКТЕРИСТИКИ ЗРІЛОГО ПЕДАГОГІЧНОГО МИСЛЕННЯ.....	43
Ромаскевич А. В. ВИКОРИСТАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПРОБЛЕМНОГО НАВЧАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ТЕХНОЛОГІВ З ВИРОБНИЦТВА ПРОДУКЦІЇ АКВАКУЛЬТУРИ.....	51
Самойленко О. А. «ТВОРЧА ГРУПА» ЯК ФОРМА ПІДВИЩЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ВИКЛАДАЧА.....	54
Сірак І. П. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ СЕСТЕР ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ.....	59
Сліпчишин Л. В. РОЛЬ ПРОФЕСІЙНОЇ ШКОЛИ В РЕАЛІЗАЦІЇ КОНКУРЕНТНОЇ ПЕРЕВАГИ РЕГІОНУ.....	63
Слободиська О. А. ІНТЕГРАЦІЯ МАСОВОГО ВІДКРИТОГО ОНЛАЙН-КУРСУ У САМОСТІЙНУ РОБОТУ СТУДЕНТІВ.....	67
Сопіна Ю. Ф. СИСТЕМА ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ В ДОШКІЛЬНИКІВ ОСНОВ ЕТНОКУЛЬТУРИ.....	71
Степанов С. П. ОБҐРУНТУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ УМІНЬ ІДЕНТИФІКАЦІЇ В МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ-ПРИКОРДОННИКІВ.....	75
Стратан-Артишкова Т. Б. ТЕХНОЛОГІЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ТВОРЧО-ВИКОНАВСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА...	81
Улиська І. В. ВИКОРИСТАННЯ НАВЧАЛЬНО-ІГРОВОГО ПРОЕКТУВАННЯ З МЕТОЮ ФОРМУВАННЯ МОРАЛЬНО-ВОЛЬОВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ МЕДИЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ.....	85
Філімонова І. А. ОСОБЛИВОСТІ ІНЖЕНЕРНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ-ТЕХНОЛОГІВ У ГАЛУЗІ ХАРЧОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ.....	90
Цина А. Ю. ПЕДАГОГІЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ МОТИВАЦІЇ ОСОБИСТІСНО- ПРОФЕСІЙНОГО РОЗВИТКУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ НА ЗАСАДАХ ФЕНОМЕНОЛОГІЧНОГО НАПРЯМУ В ТЕОРІЇ ОСОБИСТОСТІ.....	94
Шемчук В. А. КРЕАТИВНІСТЬ МЕТОДИЧНОЇ РОБОТИ ОФІЦЕРА-ВИКЛАДАЧА В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ.....	98

СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА

Пшеславська С. О. ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ФЕНОМЕНУ «СІМЕЙНІ ЦІННОСТІ».....	102
---	-----

ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Ельбрехт О. ПРОБЛЕМА ПІДРУЧНИКІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ: ДОСВІД США.....	108
Кириченко В. Г. ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ В ПРОЦЕСІ КУЛЬТУРНО-ДОЗВІЛЛЕСОЇ ДІЯЛЬНОСТІ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ПЕДАГОГІЧНОЇ СПАДЩИНИ А.С. МАКАРЕНКА).....	113
Мельниченко Р. К. ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ ВІТЧИЗНЯНОЇ ОСВІТИ.....	117

ПСИХОЛОГІЯ

Зелененька І., Тищенко Т. НАЦІОНАЛЬНІ ПСИХОТИПИ ПОДІЛЬСЬКИХ МІСТ І СІЛ У ВІРШАХ ФІЛОЛОГІЧНИХ ПОЕТІВ АКАДЕМІЧНОГО ШТИБУ.....	129
Шахов В. В. ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ САМОСВІДОМОСТІ В СТУДЕНТСЬКОМУ ВІЦІ.....	134
Шахов В.І. ПСИХОЛОГІЗМ ЯК ПРИНЦИП ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ.....	139
Наші автори.....	146

УДК 373.3/.5.091.64 (73)

ПРОБЛЕМА ПІДРУЧНИКІВ У ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ: ДОСВІД США

О. Ельбрехт

Автор привертає увагу до проблеми забезпечення навчальних закладів якісними підручниками – важливого аспекту реформування систем освіти. У статті обґрунтовується доцільність її розв'язання через інтеграцію з кращими здобутками світової педагогічної думки і творче використання досвіду зарубіжних країн, зокрема США. Автором здійснено аналіз науково-педагогічної літератури, який дав змогу виявити проблеми підручника, що є предметом розгляду американських учених. Розкрито роль підручника як засобу передачі і засвоєння змісту освіти, засобу реалізації сучасних підходів до організації навчально-пізнавальної діяльності учнів.

Ключові слова: зміст освіти, навчальна програма, засіб навчання, підручник гуманізація, принцип індивідуалізації, диференціація.

ПРОБЛЕМА УЧЕБНИКОВ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ТЕОРИИ И ПРАКТИКЕ: ОПЫТ США

О. Эльбрехт

Автор привлекает внимание к проблеме обеспечения учебных заведений качественными учебниками – важному аспекту реформирования систем образования. В статье обосновывается целесообразность ее решения через интеграцию с лучшими достижениями мировой педагогической мысли и творческое использование опыта зарубежных стран, в частности США. Автором осуществлен анализ научно педагогической литературы, который дал возможность обнаружить проблемы учебника, которые являются предметом рассмотрения американских ученых. Раскрыта роль учебника как средства передачи и усвоения содержания образования, средства реализации современных подходов, к организации учебно-познавательной деятельности учеников.

Ключевые слова: содержание образования, учебная программа, средство учебы, учебник, гуманизация, принцип индивидуализации, дифференциация.

THE PROBLEM OF TEXTBOOKS IN PEDAGOGICAL THEORY AND PRACTICE: THE US EXPERIENCE

O. Elbrecht

The author attracts attention to the problem of providing of educational establishments quality textbooks – important aspect of reformation of the systems of education. In the article expediency of her decision is grounded through integration with the best achievements of world pedagogical idea and creative use of experience of foreign countries, in particular the USA. The author carried out the analysis of scientifically-pedagogical literature, that gave an opportunity to find out the problems of textbook, that are the subject of consideration of the American scientists. The role of textbook is exposed as the means of transmission and mastering of content of education, means of realization of the modern approaches to organization of educational-cognitive activity of students.

Keywords: content of education, curriculum, means of studies, textbook, humanizing, principle of individualization.

У розробці стратегії реформування системи управління загальною середньою освітою в Україні важливе значення має проблема забезпечення навчальних закладів підручниками та іншими засобами навчання. За інтенсивного розвитку міжнародного освітнього простору цю проблему доцільно розв'язувати через інтеграцію з кращими здобутками світової педагогічної думки і творче використання досвіду зарубіжних країн. Зокрема, значні педагогічні досягнення має система освіти США – один із лідерів у запровадженні реформ шкільної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій дав змогу виявити проблеми підручника, які є предметом розгляду американських учених: 1) якість підручників та інших навчальних матеріалів (Тайсон-Бернштейн (Н. Tyson-Bernstein), Б. Армбрустер (В. Armbruster), Девісон (А. Davison), Б. Грін (В. Green) та ін.); 2) особистісно орієнтований підхід до матеріалів підручників та інших навчальних матеріалів (Грейвс (Graves) та ін.); 3) відповідність підручників стандартизованим тестам, що використовуються для оцінювання знань і вмінь (Портер (А.С. Porter), Фландерз (J.R. Flanders), Фрімен (D.J. Freeman) та ін.); 4) місце підручника у системі сучасних засобів навчання (Дж. Йохансен, Х. Коллінз, Дж. Джонсон (J. Johansen, H. Collins, J. Johnson) та ін.).

Стан і реформування системи загальної середньої освіти США протягом тривалого часу перебувають у

полі зору радянської та української педагогічної науки. Зокрема, це питання: сучасні тенденції реформування школи США (М. Бойченко, О. Джуринський та ін.), розвиток альтернативної середньої освіти США (І. Ветрова та ін.), формування змісту освіти у державних школах США (О. Літвінов та ін.), форми й методи організації індивідуального навчання у США (П. Автономов та ін.) та інші. Підґрунтям нашого дослідження стали праці в контексті проблематики підручникотворення. Це роботи з визначення шляхів розвитку шкільного підручника (І. Зверев, В. Максаковський та ін.), дидактичних основ побудови підручника (І. Лернер та ін.), концепції розробки шкільних підручників (А. Рахімов, І. Товпинець та ін.).

Мета статті полягає в аналізі теоретико-прикладних аспектів підручникотворення у системі шкільної освіти США, виявленні можливостей використання позитивного досвіду в Україні в контексті реформування освітньої галузі.

Нові підходи до виховання і навчання у зарубіжній педагогіці на межі XIX – XX ст. (зокрема прагматично-прогресивістські концепції Ч. Пірса, В. Джеймса, Дж. Дьюї та їхніх послідовників) відбивали мінливі умови суспільного розвитку, потреби і вимоги суспільства до особистості. Вирішальну роль у цих концепціях відігравали раціональні аспекти навчання і виховання.

Застосування основного принципу «навчання через діяльність» (learning by doing) спричинило низку змін у характеристиках навчання як інституціональної форми навчання: від авторитарної атмосфери навчального закладу і процесу навчання до зростання автономії учня, вибору ним різних варіантів навчального плану; від пасивної позиції учня до його індивідуальної прагматичної активності у навчанні, докладання власних зусиль і застосування здібностей у певний спосіб і в конкретних умовах.

Плюралізм філософських і педагогічних ідей знаходить прояв у наявності низки оригінальних концепцій освіти, які створюють теоретичні основи підходів до визначення освітніх програм, змісту навчання, вимог до підручника як засобу їх реалізації. Аналітик освітніх програм Дж. Познер (G. Posner) зазначає: кожна концепція, пропонує чітке бачення системи освіти, обґрунтовує, чому зусилля багатьох освітян у наданні знань виявляються неплідними, водночас вказує шляхи розв'язання проблем, спричинених застосуванням тих або тих підходів. Кожна теорія, на його думку, зосереджується на певних аспектах педагогічних явищ, допомагаючи розробникам програм краще зрозуміти сутність конкретної педагогічної ситуації. Наприклад, теорія Піаже сприяє розумінню індивідуально когнітивного розвитку учнів, а соціально-психологічний підхід дає змогу зрозуміти, як діти з різних прошарків взаємодіють один з одним [8, с. 258- 259].

У різних формах і з різним ступенем інтенсивності концептуальні ідеї впливають на сучасну педагогіку США. Незважаючи на гостру полеміку між ними, відзначимо і спільне для них начало: вони заклали підвалини розвитку сучасного бачення гуманістично зорієнтованої освіти. Гуманізація освіти – це відображення в освітньому процесі тенденцій гуманізації суспільства на засадах духовності людини, відповідальності за свої вчинки. За «Українським педагогічним словником» (С. Гончаренко, 1997) гуманізація освіти – центральна складова нового педагогічного мислення, яка передбачає перегляд, перецінку всіх компонентів педагогічного процесу в світлі їх людинотворної функції. Гуманізація освіти означає повагу до особистості, довіру до неї, прийняття її особистісних цілей, запитів й інтересів; створення сприятливих умов для розкриття і розвитку її здібностей і обдаровань, повноцінного життя на кожному з вікових етапів для її самовизначення. Суттю педагогічного процесу гуманізованої освіти є розвиток особистості. До засобів гуманізації освіти залучаємо формування відносин співробітництва між учасниками педагогічного процесу, виховання в учнів морально-емоційної культури взаємовідносин; формування емоційно-ціннісного досвіду розуміння людини, виховання гуманної особистості – щирої, доброзичливої, милосердної, з розвиненим почуттям власної гідності й поваги до гідності іншої людини [2, с. 76].

Одним із визначальних у гуманістичній педагогіці сьогодення є принцип індивідуалізації в навчанні. Його реалізація на практиці, вважає П. Автономов, є актуальною проблемою сучасної педагогічної теорії та практики. Узагальнюючи ідеї сучасних дослідників, учений розглядає її в контексті основних навчально-виховних завдань, що постають перед школою. З одного боку, це – напрям індивідуального підходу як принцип технології викладання в умовах класно-урочної системи навчання, що передбачає: врахування творчої індивідуальності кожного учня; визначення особливостей індивідуальної пізнавальної праці школярів; застосування індивідуальних засобів впливу на окремих учнів задля задоволення їхніх інтересів, потреб, розвитку творчого потенціалу; оптимальне поєднання фронтальних, групових та індивідуальних занять з метою підвищення якості навчання, розвитку кожного учня. З іншого, це – система організації саморегулюючого навчання, тобто формування в учнів умінь і навичок самостійної навчально-пізнавальної діяльності [1, с. 199]. Шкільна освіта США має значний досвід практичної реалізації ідей індивідуалізації пізнавальної діяльності учнів й організації саморегулюючого навчання. У науково-педагогічній літературі описано чисельні форми індивідуалізованого і саморегулюючого навчання, застосовувані у школах США з метою формування особистісних творчих потенцій школярів.

Засобом, призначеним для реалізації ідей диференціації й індивідуалізації, розвивальних і виховних

функцій навчання на основі врахування індивідуальних особливостей учнів, є підручник [5, С. 30].

В контексті нашого дослідження доцільно з'ясувати сутність поняття «підручник» за ідеями американських учених і педагогів-практиків. За енциклопедією освітнього дослідження (*Encyclopedia of educational research*), підручники – це праці, спеціально написані для сприяння вивченню конкретних дисциплін. Вперше з'явилися у XVIII – поч. XIX ст. як засіб впливу на зміст навчання у школах і коледжах [6, с. 1415]. Американський учений Дж. Познер (*George J. Posner*) вважає, що функцією підручника як книги, за якою відбувається навчання, є щоденне керівництво як щодо результатів так і щодо засобів навчання. Як бачимо, за цим визначенням, підручники є інструктивними матеріалами, що використовуються як керівництво для здійснення навчального процесу [8, с. 5, 10].

В останні десятиліття в американському суспільстві на різних рівнях відбувалися чисельні дискусії щодо змісту підручників та їх використання. Проблема підручників пролунала у відомій доповіді «Нація в небезпеці» Національної комісії з питань освіти (*A Nation at Risk. The National Commission on Excellence in Education* (1983)). Комісія закликала до жорсткіших вимог до змісту підручників, ретельніших процедур їх оцінювання до їх випуску в світ, надання ширшої інформації споживачам, відповідного висвітлення нових матеріалів, застосування сучасних технологій навчання, використання результатів наукових досліджень у галузі освіти. Відгуком на рекомендації комісії було зростання масиву наукової літератури з проблеми підручників. Особливо посилилася увага до текстів у підручниках. Через програму, вважають американські учені, підручники потерпають від акценту на широті висвітлення проблем, що відбувається за рахунок поглиблення уваги до особливо важливих питань. Зрозуміло, що матеріал текстів часто виявляється стислим до межі незрозумілого [6, с. 1420].

Чисельні теми і відомості, констатують учені, зазвичай подані в книгах у вигляді доповіді, представлено без належних посилань, прикладів, контрприкладів і метафор, які б мали сприяти розумінню учнями складних понять. Інформація здебільшого не прив'язана до загального ширшого контексту предметного матеріалу (*Тайсон Бернстайн (Tyson Bernstein)*, 1988). Визнається, що тексти недостатньо спрямовані на розвиток кмітливості, уваги (*Армбрустер (Armbruster)*, 1984), не прив'язані до місцевих і глобальних проблем суспільства, стиль викладу не сприяє зануренню учня в читання. Розглядаються альтернативні підходи до написання текстів, доступних для розуміння і запам'ятовування. Зокрема, інноваційна робота *Грейвса та співавторів (Graves et al., 1988)* доводить переваги особистісно-орієнтованого підходу до тексту, спрямованого на спонукання учнів до зворотного зв'язку. Але в освітньому середовищі все ж продовжуються дискусії про те, що саме необхідно врахувати при перегляді мови підручників (*Даффі та співавтори (Duffy et al.)*, 1989) [6, с. 1420]. Також відзначається, що тексти в книжках з окремих дисциплін (відповідно і користувачі) потерпають від недостатньої чіткості у співвідношенні між представленим змістом і навчальними цілями та відсутності осмисленого розгляду поточних досліджень з предмету вивчення (*Бек, МкКіуон (Beck & McKeown)*, 1988; *Гудмен, Шеннон, Фримен, Мерфи (Goodman, Shannon, Freeman, & Murphy)*, 1988). Матеріали підручників з математики підлягали критиці через характер їх змісту (переважала практика навичок, порівняно з недостатньою увагою до концептуального розуміння або розв'язання проблеми), їх невідповідності стандартизованим тестам, використовуваним для оцінювання знань та вмінь з математики, повільне просування навчальних програм (*Портер (Porter)*, 1989; *Флендер (Flander)*, 1987; *Фримен та співавтори (Freeman et al.)*, 1983) [6, с. 1420]. Разом з тим, деякі автори відзначили певні позитивні зміни, що відбувалися в процесі реформування освіти США. Порівнюючи американські підручники різних часів, Дж. Познер звертає увагу на те, що у традиційних текстах представлено зміст навчання без відповідних порад відносно того, що саме є важливим для вивчення і як саме навчати. А тексти сучасних підручників більшою мірою відповідають вимогам до підручників як до навчальних систем. Вони містять поради вчителю і учням, робочі зошити, тести, вказівки щодо застосування оцінювальних технологій, лабораторні роботи, відповідні інструктивні матеріали [8, с. 5].

Непростою проблемою виявилася відповідність підручника індивідуальним особливостям школярів. Очевидність необхідності врахування індивідуальних освітніх потреб учнів, як стверджують *Дж. Йохансен, Х. Коллінз, Дж. Джонсон*, не викликає сумніву. Тож майбутнім учителям необхідно давати знання про те, в який спосіб може відбуватися навчання як груповий процес і як індивідуалізований. Та ці знання є недостатніми без знань, чим саме учні відрізняються один від одного [7, с. 269], тобто без знань про індивідуальні особливості школярів.

Важливими відмінностями між особистостями, вважають вони, є фізичні дані (вага, ріст, стан здоров'я, координація рухів), мтатеві ознаки, вік, соціально-економічний стан, розумові чи академічні здібності, освітні потреби. Саме ці особливості відіграють значну роль при внесенні необхідних змін до навчального процесу порівняно з традиційним для школи. Педагогічні колективи шкіл реагують на індивідуальні відмінності учнів, створюючи програми, зосереджені на групах учнів з різними здібностями, починаючи від обдарованих дітей до дітей з відставанням у розвитку. Врахування зазначених відмінностей, звертають увагу вчені, вимагає застосування різних методів спрямування навчальної діяльності. Тому вчителі повинні

приділяти багато часу підготовці навчальних матеріалів відповідно до свого розуміння особливостей різних категорій учнів і відповідно специфіці їх навчання [7, с. 273].

Шляхи розв'язання зазначеної проблеми в теоретичному і прикладному плані певною мірою висвітлено у дослідженнях Д. Габбінса (Jean Gubbins) і Д. Рензулі (Joseph S. Renzulli) процедур оцінювання програм для обдарованих і талановитих школярів [10, с. 247]. Метою таких програм, з їхнього погляду, є: 1) розвиток у учнів прагнення до майстерності і почуття персональної відповідальності перед собою, школою, громадою, суспільством; 2) забезпечення учнів навчальним середовищем, яке б сприяло розвитку здібностей; 3) надання альтернатив диференційованого навчання з акцентом на поглибленні мисленнєвих здібностей; 4) представлення можливостей щодо розв'язання реальних життєвих проблем і отримання корисної для спілкування з іншими інформації; 5) визнання і розвиток потреб, здібностей та інтересів обдарованої особистості викладачами, адміністрацією, органами студентського самоврядування, школою і громадою. Сформульовані авторами ідеї щодо призначення програм для обдарованих і талановитих учнів повною мірою можна віднести і до підручників та інших навчальних матеріалів як засобу реалізації таких програм.

Досвід американських шкіл щодо розроблення дидактичних матеріалів, відповідних принципу індивідуалізації, знаходить відображення у дослідженнях Дж. Йохансена, Х. Коллінза, Дж. Джонсона [7]. Вчителі в звичайних державних школах США, як у своїй діяльності, так і в якості роздаткового матеріалу для учнів застосовують різноманітні засоби. Зазначені вище вчені поділяють використовувані в американських школах засоби навчання на три групи: 1) освітні засоби масової інформації (друковані, аудіо, наочні, тексти, графіка, малюнки, журнали, енциклопедії, фільми, слайди, освітні телепрограми, радіо, комп'ютерні програми тощо); 2) технічні засоби навчання (всі види механічних і електронних пристроїв, що супроводжують застосування програмового забезпечення, зокрема це – проектори, програвачі, комп'ютери та інші); 3) програмове забезпечення – система змістових матеріалів, використання яких зазвичай передбачає наявність учителя (підручники, робочі зошити, енциклопедії, газети, журнали, графіка, карти, глобуси та інші). Всі види навчальних матеріалів, що знаходяться у шкільній бібліотеці, в американській системі освіти визнаються матеріалами програмового забезпечення. Багато матеріалів програмового забезпечення, таких як енциклопедія, орієнтовані на школу журнали, паперові носії, виготовляються спеціально для користування дома на платних засадах. Матеріали програмового забезпечення, вважають учені, важливі для навчального процесу і постійно змінюються за формою і моделями використання. В останні роки посилюється увага до базових знань, для формування яких застосовуються друковані тести, компетентісно орієнтовані матеріали, індивідуалізовані навчальні пакети – додаток до доступних матеріалів програмового забезпечення [7, с. 331]. Зміст “навчальних пакетів” різний і залежить від змісту програми. За звичай вони містять перелік цілей, конкретних задач, вказівки на об'єкти і види діяльності учнів. “Пакети” містять підручники для індивідуальних занять, робочі зошити, відеофільми, аудіокасети, таблиці, діаграми, малюнки та інший матеріал; можуть передбачати екскурсії, дидактичні ігри, лабораторні і практичні роботи, використання комп'ютерів, радіо- та телевізійних освітніх програм [1; 4].

Багато видавничих компаній розпочали видавництво і розподіл навчальних матеріалів з опорою на комп'ютерні технології (computer-based). Проте вчені вказують на низку недоліків, що характеризують такі програми. Зокрема, це – використання слабких форм взаємодії (наприклад, запитання з варіантами відповідей), занадто сильна опора на текст або картинки (навіть коли ці картинки не відіграють великої ролі у сприянні учням у вивченні навчального матеріалу), зміст навчальних матеріалів не завжди відповідає програмі навчання тощо [7, с. 350].

Важливий аспект застосування шкільного підручника – психолого-педагогічні основи його використання. В цьому контексті актуальна думка про розширення можливостей підручника, в який необхідно закладати систему роботи з книгою, а саме розвиток умінь сприймати текст, орієнтуватися в ньому, користуватися компонентами змісту. Ця вимога виявляється у створенні підручника, цікавого для учнів, текст подається у формі діалогу, що включає постановку питання, висунення гіпотез, перевірку запропонованих відповідей та ін. [3, с. 5-17]. У США процес розроблення підручника, який би задовольняв таким вимогам, триває кілька років. Розробники (кілька авторів і редакторів) аналізують недоліки, випробують примірники підручників у школах, корегують матеріали, залучають дизайнерів і художників для створення привабливих, ефективних книг. Чим нижчий рівень освіти, вважають американські колеги, тим важливішим і складнішим є графічне оформлення: воно має більшою мірою розкривати і підкріплювати навчальні стратегії і теорії навчання, на засадах яких побудовано програму [6, с. 1416].

Розвиток концепції підручникотворення у США не можна розглядати окремо від процесів реформування освіти, які відбуваються в країні, починаючи з 80-х рр. минулого століття. Будь-яке зусилля реформувати або створити щось нове має на увазі, що освітяни можуть визнати недоліки і сформулювати бажаніший стан справ. Американські вчені пов'язують реформування з децентралізацією повноважень, що означає передачу повноважень з державного рівня на рівень районів, з районного – на шкільний, від адміністрації – до вчителя, просуваючи процес прийняття рішень на відповідно нижчі рівні системи освіти

або школи. У США федеральна адміністрація лише сприяє виданню підручників, залишаючи право вибору спеціальним комітетам департаментів освіти штатів [9, с. 20; 11, с. 1355-1356].

Отже, викладене вище дає підстави для певних висновків. У підходах до підручникотворення відображається різноманіття педагогічних теорій. У сучасній системі освіти США педагогікою транслюються у практику підручникотворення ідеї саморозвитку, самореалізації особистості та створення необхідних для цього умов; ідея взаємозумовленості пізнавальних інтересів, активності учнів та змісту освіти, характеру діяльності викладачів і учнів. Дискусії стосовно призначення, змісту та форми організації матеріалів підручника, що відбуваються в американському суспільстві на різних рівнях, впливають на вимоги і механізми розробки підручників та інших навчальних матеріалів. Ідеї розробників доводять, що система шкільної освіти США стала різноманітнішою і більш плюралістичною, ніж в часи її залежності переважно від підручників. Впровадження і застосування у навчальному процесі шкіл США різноманітних засобів навчання спричиняють зміни в організації навчального процесу і визначають нову роль учителя і підручника та інших навчальних матеріалів.

До пріоритетних напрямів науково-педагогічних досліджень відносимо проблему якості шкільних підручників у США як засобу управління навчально-пізнавальною діяльністю учнів, їх багатofункціонального впливу на рівень засвоєння знань, умінь, навичок та формування творчої особистості.

Література

1. Автономов П.П. Педагогіка діалогу. Інновації зарубіжної школи: навчальний посібник / П. П. Автономов. – К.: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2012. – 272 с.
2. Гончаренко С. Український педагогічний словник / С. Гончаренко. – К.: Либідь, 1997. – 376 с.
3. Зверев И.Д. Школьный учебник: проблемы и пути их развития // Проблемы школьного учебника. Сб. ст. Вып. 20. Материалы Всесоюзной конференции “Теория и практика создания школьных учебников” / Сост. Г.А. Молчанова. – М.: Просвещение, 1991. – С. 5-17.
4. Літвінов О.І. Сучасні тенденції формування змісту освіти в державних школах США: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : 13.00.01 / О.І. Літвінов. – Луганськ, 2000. – 21 с.
5. Рахимов А.З. Логико-психологическая концепция разработки школьных учебников // Проблемы школьного учебника. Сб. ст. Вып. 20. Материалы Всесоюзной конференции, “Теория и практика создания школьных учебников” / Сост. Г.А. Молчанова. – М.: Просвещение, 1991. – С. 27 – 44.
6. Encyclopedia of educational research / Marvin C. Alkin, editor in chief; sponsored by the American Educational Research Association. – 6th ed. – Macmillan Publishing Company. – 1992. – P. 1415.
7. John H. Johansen et el. American Education. An Introduction to Teaching. Fifth Edition. W.m. Brown Publishers. – 1986. – 468 p.
8. Posner, George J. Analyzing the curriculum / George J. Posner. – McGraw-Hill, Inc. – 1992. – 290 p.
9. Tewel, Kenneth J. New schools for a new century : a leader’s guide to high school reform / by Kenneth J. Tewel – St. Lucie Press. – 1995. – 231 p.
10. The enlightened educator: research adventures in the schools / edited by Gary G. Brannigan – McGraw –Hill, Inc. – 1996. – 301 p.
11. World Educational Encyclopedia. Volume III. George Thomas Kurian. Facts On File Publications. – P. 1355-1356.

References

1. Avtonomov P.P. Pedagogika dialohu. Innovatsii zarubizhnoi shkoly: navchalnyi posibnyk / P. P. Avtonomov. – K.: Vydavnycho-polihrafichnyi tsentr “Kyivskiy universytet”, 2012. – 272 s.
2. Honcharenko S. Ukrainskiy pedagogichnyi slovnyk / S. Honcharenko. – K.: Lybid, 1997. – 376 s.
3. Zverev I.D. Shkol'nyj uchebnik: problemy i puti ih razvitiya // Problemy shkol'nogo uchebnika. Sb. st. Vyp. 20. Materialy Vsesojuznoj konferencii “Teorija i praktika sozdaniya shkol'nyh uchebnikov” / Sost. G.A. Molchanova. – M.: Prosveshhenie, 1991. – S. 5-17.
4. Litvinov O.I. Suchasni tendentsii formuvannia zmistu osvity v derzhavnykh shkolakh SShA: avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. ped. nauk : 13.00.01 / O.I. Litvinov. – Luhansk, 2000. – 21 s.
5. Rahimov A.Z. Logiko-psihologicheskaja koncepcija razrabotki shkol'nyh uchebnikov // Problemy shkol'nogo uchebnika. Sb. st. Vyp. 20. Materialy Vsesojuznoj konferencii, “Teorija i praktika sozdaniya shkol'nyh uchebnikov” / Sost. G.A. Molchanova. – M.: Prosveshhenie, 1991. – S. 27 – 44.
6. Encyclopedia of educational research / Marvin C. Alkin, editor in chief; sponsored by the American Educational Research Association. – 6th ed. – Macmillan Publishing Company. – 1992. – P. 1415.
7. John H. Johansen et el. American Education. An Introduction to Teaching. Fifth Edition. W.m. Brown Publishers. – 1986. – 468 p.
8. Posner, George J. Analyzing the curriculum / George J. Posner. – McGraw-Hill, Inc. – 1992. – 290 p.
9. Tewel, Kenneth J. New schools for a new century : a leader’s guide to high school reform / by Kenneth J. Tewel – St. Lucie Press. – 1995. – 231 p.
10. The enlightened educator: research adventures in the schools / edited by Gary G. Brannigan – McGraw –Hill, Inc. – 1996. – 301 p.
11. World Educational Encyclopedia. Volume III. George Thomas Kurian. Facts On File Publications. – P. 1355-1356.